

bilimname XLIV, 2021/1, 451-489
Geliş Tarihi: 15.01.2021, Kabul Tarihi: 26.04.2021, Yayın Tarihi: 30.04.2021
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.861879>

COVID 19'UN YARATTIĞI EKONOMİK ETKİLERLE MÜCADELEDE FELSEFESİ, ARAÇLARI VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİYLE İSLAMİ FİNANSMAN MODELİNİN ROLÜ

 Sabri Burak ARZOVA^a

 Bertaç Şakir ŞAHİN^b

Öz

COVID 19, dünya ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Karantina önlemleri, tüketici ve yatırımcı güveninin azalmasıyla birlikte ülkeler küçülmüştür. İşletmeler faaliyetlerini durdurmuş ve işsizlik artmıştır. Bu dönemde geleneksel finansman araçlarının eksik yönleri ortaya çıkmıştır. Finansman faaliyetlerinde çevresel, sosyal ve ekonomik unsurlar denge içinde organize edilmelidir. Ancak geleneksel finansman faaliyetlerindeki borç alacak ilişkisi, çevresel ve sosyal unsurlara katkı sunsa da bu unsurlar arasında gerekli dengeyi kurabilecek yapıda değildir. İslami finansman modeli, sahip olduğu risk paylaşımı unsuru ve İslam dininin ilkelerinin oluşturduğu karakteristik özellikleri sebebiyle ekonomi, çevre ve sosyal dengeyi sağlayabilir. Bu çalışmada COVID 19 salgını ve sonrasındaki süreçte İslami finansman modelinin etkisi ele alınmış ve İslami finansman araçlarının kullanımına ilişkin öneriler sunulmuştur. Literatür incelemesi ve İslami finansman modelinin özellikleri göz önüne alındığında, COVID 19 süreci ve sonrası ekonomik toparlanmada İslami finansman modelinin dünya ekonomisine katkı sunabileceği yorumu yapılabilir. Salgın sebebiyle insanlar gelir kaybı yaşamış, kamu hizmetlerinde aksamalar meydana gelmiş ve ekonomide dijitalleşmenin etkisi artmıştır. İslami finansman modelinin kaynağını oluşturan İslami ahlak ekonomisi, finansman süreçlerinde toplumun çıkarlarını gözetirken sosyal ve çevresel unsurların da finansman kararlarında önemsenmesi ilkesini benimsemiştir. Ayrıca mikrofinansla uygun yapısı ve büyük potansiyele sahip İslami fintek uygulamaları ile İslami finansman modeli, COVID 19'un ekonomide yarattığı ihtiyaçlara uygun bir yapıdadır. Çalışmada İslami finansman araçları olan mudarebe, müşareke, sukuk, zekât ve

^a Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, burakarzova@marmara.edu.tr

^b Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, bertacs@yildiz.edu.tr

tekafülün salgının etkilerine karşı uygulanması konusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: İslam Ekonomisi, İslami Finansman, COVID 19.

**THE ROLE OF THE ISLAMIC FINANCE MODEL WITH ITS PHILOSOPHY,
INSTRUMENTS AND CHARACTERISTIC FEATURES IN MITIGATING THE
ECONOMIC IMPACTS OF THE COVID 19**

COVID 19 has a devastating impact on the world economy. With the quarantine measures and the decrease in consumer and investor confidence, the economies of the country have shrunk. Businesses stopped their operations and unemployment increased. During the pandemic period, the shortcomings of traditional financing instruments emerged. In financing activities, environmental, social and economic factors should be organized in balance. Although the borrowing relationship in traditional financing activities contributes to environmental and social factors, it is not capable of establishing the necessary balance between these elements. The Islamic finance model can provide the economy, environment and social balance because of its risk sharing element and the characteristics of the principles of Islam. In this study, the effect of the Islamic financing model in the COVID 19 period and after the pandemic was examined. Then recommendations on the use of Islamic financing instruments against the economic effects of the pandemic were presented. Considering the literature review and the features of the Islamic financing model, it can be interpreted that the Islamic financing model can contribute to the world economy in the economic recovery during and after the COVID 19 process...

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Ekonomik faaliyetler toplulukların dini inancı, sosyal yapısı ve geleneklerinden etkilenmektedir. İslam dininin öğretileri de yeni bir finansman modelinin doğmasını sağlamıştır (Kutval, 2017). İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim’de “fazlalık, artış” gibi anlamları olan riba kavramı net bir dille yasaklanmıştır (Hammad, 1996: 297). Kuran-ı Kerim meallerinde, ayetlerde yer alan riba yasağı sebebiyle İslam iktisat geleneğinde bir karmaşa yaratmıştır. Bu teorik karmaşa içinde dini sebeplerle finansman süreçlerinde yer almayan kişi ve kurumları finansman sistemine dâhil etmek amacıyla özellikle dini kaynakları temel alan bir İslami finansman modeli ortaya çıkmıştır (Özdemir, 2019: 122). İslami finansman modeli özetle faaliyetlerinde faiz unsuru bulundurmuyarak, kâr ve zarara

katılım ile ortaklık esasını benimsemektedir. Ayrıca İslami finansman, İslam dininin uygun görmediği faaliyetlerin finansmanını ve belirsizliği (gharar) yasaklamaktadır (Cattelan, 2009: 385).

İslami finansman modeli yalnızca dini fonksiyonuyla değil sahip olduğu ekonomik ve sosyal fonksiyonlarıyla geleneksel finansman yöntemleri için önemli bir alternatif niteliği taşımaktadır. Bir mübadele aracı olarak görülen paranın faizli sistemde doğasının dışında bir metaya dönüştüğü ve bu durumun sosyoekonomik anlamda eşitsizliklere ve ekonomik dengesizliklere sebep olduğu görüşüne sahip İslam âlimleri ve ekonomistler bulunmaktadır (Sugözü vd., 2017: 231) . İslami finansman modeli yapısı itibariyle, sosyoekonomik durumu sebebiyle finansmana ulaşamayan kişilerin finanse edildiği, mikrofinansmana uygun finansman araçlarına sahiptir. İslam dininin temel ilkelerinin gerektirdiği ortaklık, paylaşım, farklı ekonomik gruplar arasındaki yardımlaşma gibi unsurlar İslami finansman modeline de sosyal bir amaç yüklemiştir (Asutay vd., 2013: 6). İslami finansmanın zekâtı finansman aracı olarak kullanması, tekâfül sigortacılığı ile mikro sigortanın dayanışma ruhunun gerçekleştirilebilmesi ve kâr paylaşım ortaklığına dayalı finansman araçları ile İslami finansman modeli, mikrofinansman için uygun ilke ve araçlara sahiptir (Parlakkaya & Çürük, 2016: 18). İslami finansman modeli yalnızca ihtiyaç sahibi kişiler için değil toplumun tüm kesimleri ve ticari hayatın etkinliği için de kullanışlı bir modeldir. İslami finansman modelinde mevduat sahipleri aslında sermayedar olarak İslami finansman kuruluşunun finanse ettiği kişi ve kurumlarla ortaklık ilişkisi kurmaktadır. Ticaret dostu ve üretimi teşvik eden yöntemleri ile İslami finansman modeli ekonomiler için avantajları barındırmaktadır (Çakar, 2018: 85 - 86). İslami finansmanın sahip olduğu bir diğer sosyoekonomik avantaj ise İslami finansman modelinin inovatif yapısıdır. İslami finansman modeli, geleneksel finansman yöntemini reddeder. Dolayısıyla İslami finansman modeli, geleneksel finansman modelinden ayrışabilmek adına sürekli bir dönüşüm geçirmek zorundadır. İslami finansman modeli bu özelliği sayesinde yeni ortam ve finansman araçları kullanıcılara sunulabilir (Demirdöğen, 2020: 65).

Dünya, Aralık 2019'dan beri COVID 19 salgını ve bu salgının yarattığı dolaylı etkilerle mücadele etmektedir. John Hopkins Üniversitesi'nin verilerine göre korona virüs ailesinden olan COVID 19 virüsü sebebiyle 2 milyonun üzerinde kişi hayatını kaybederken, 100 milyondan fazla kişi enfekte olmuştur (John Hopkins University, 2020; WHO, 2019; Dong vd., 2020). Virüsün yüksek bulaşıcılık seviyesi ve sağlık sistemlerinin korunabilmesi için kısmi ya da tam karantina uygulamalarına geçilmiştir.

Karantina önlemleri, salgın ortamında tüketici ve yatırımcı güveninin azalması ve hastalığın yarattığı işgücü kaybı dünya ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Dünya borsalarında yaşanan keskin düşüş, tedarik zincirindeki bozulma ve karantina önlemleri sonucunda işletmeler olumsuz etkilenmiş ve işsizlik oranları artmıştır (Ding vd., 2020: 1; McKibbin & Fernando, 2020: 2). OECD, üye ülkelerin işsizlik oranının salgın sebebiyle 2020 yılı sonunda %12 seviyelerinde olacağını tahmin ederken, IMF COVID 19 salgınının yaratacağı ekonomik etkinin 2008 krizinin ötesinde olacağını belirtmiştir. Ancak dünya ekonomisinin geldiği nokta düşünüldüğünde COVID 19 salgınının sebep olduğu ekonomik krizin büyük buhrandan bu yana dünyanın yaşadığı en büyük ekonomik kriz olduğu yorumu yapılabilir. (IMF, 2020a; OECD, 2020a).

COVID 19 salgını sürecinde ve salgın sonrasında ekonomik toparlanmanın nasıl sağlanacağı hayati bir konudur. Bu süreçte özellikle işini kaybetmiş kişiler ve finansal sıkıntılar yaşayan işyerlerinin finansmanı ile sağlık sisteminin ekonomik yapısı konunun uzmanları tarafından yeniden ele alınmaktadır. Bu çalışmada COVID 19 salgınının yarattığı ekonomik etkilere karşı alınacak önlemlerde ve salgın sonrası ekonomik yapının inşasında İslami finansman modelinin rolü incelenecektir. Bu amaçla öncelikle konuya ilişkin literatür özeti ortaya konmuş, salgının dünya ve Türk ekonomisi üzerindeki etkileri ele alındıktan sonra COVID 19 salgınında geleneksel finansman yöntemlerinin başarısı ve yeni bir finansman modeline olan ihtiyaç tartışılmıştır. Son olarak İslami finansman modelinin COVID 19 salgınındaki rolü incelenmiş ve İslami finansman araçlarının muhtemel kullanım alanlarına yer verilmiştir.

COVID 19 salgını insanlığın hayatı, devlet vatandaş ilişkisini, doğanın önemini ve tüm faaliyetlerin sosyal yönünü sorgulamasını sağlamıştır. Bu sorgulamanın ekonomik boyutu ise ekonomilerde yeterince önem verilmeyen ya da dünya ekonomisine adaptasyonunda tatmin edici bir seviyeye ulaşamamış bazı kavramların ön plana çıkmasına neden olmuştur. İslami finansman modelinin sosyal yönü, mikrofinans kavramıyla ilişkisi ve fintek süreçlerine uygunluğu literatür ve uygulayıcılar tarafından vurgulanmıştır. Bu çalışmada ise İslami finansman modeli bir bütün olarak ele alınmış ve bahsedilen kavramlar COVID 19 boyutuyla ele alınarak literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu amaçla İslami finansman modelinin bahsedilen kavramlarla ilişkisinin, dünyanın COVID 19'un sebep olduğu ekonomik dönüşüme uyumunda sağlayacağı katkılar vurgulanmıştır. Ayrıca ekonomik krizlerin finansmanında geleneksel finansman uygulamaları ile İslami finansman modeli karşılaştırılarak salgının yarattığı ekonomik krizle mücadelede İslami finansman modelinin rolü ele alınmıştır.

Çalışmayı kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. İlk bölümde ekonomik krizlerin yapısı, ekonomik krizlerin finansmanında geleneksel finansman uygulamalarının sonuçları ve COVID 19 salgının yarattığı ekonomik dönüşüm ve bu dönüşümün gerekliliklerine değinilmiştir. Ardından ikinci bölümde İslami finansman modelinin özellikleri “İslami ahlak ekonomisi” temelinde anlatılmış ve salgının yarattığı krizle mücadele ile salgın sonrası yeni ekonomik düzende İslami finansman modelinin rolü ortaya konmuştur. Buraya kadar daha çok teorik ve felsefi açılardan incelenen COVID 19 sürecinde İslami finansman modelinin rolü, son bölümde finansman araçları açısından incelenerek uygulama boyutuyla ele alınmış, salgın süreci ve sonrasında İslami finansman araçlarının kullanımına yönelik öneriler oluşturulmuştur. Getirilen öneriler, konuya ilişkin literatürde gerçekleştirilecek sonraki çalışmalar ve uygulamaya katkı sağlayabilir.

A. Literatür

COVID 19 salgını birinci yılını doldururken, literatürde salgının ekonomik etkileri reel sektör ve finans sektörü açısından incelenmiştir. Tablo 1’de COVID 19’un finansal ve ekonomik etkilerinin incelendiği çalışmalar gösterilmiştir.

Tablo 1: COVID 19’un Ekonomik ve Finansal Etkilerine İlişkin Literatür

	Yazarlar	Yöntem	Sonuç
1	Huo & Qiu, 2020	Kümülatif anormal getiri hesaplaması ve panel regresyon.	Çalışmada karantina tedbirlerinin Çin’de borsaya olan etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda karantina haberlerinin borsayı olumsuz yönde etkilediği, özellikle perakende hisselerinin karantina haberlerine en sert tepkiyi verdiği sonucuna ulaşılmıştır.
2	Bartik vd., 2020	Anket.	COVID 19 salgınının Amerika Birleşik Devletleri’ndeki küçük işletmeler üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada 5.819 adet katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların %43’ü salgın sürecinde işyerlerini kapattıklarını belirtirken, ankete konu olan işletmeler çalışan sayılarını salgın öncesi döneme göre %40 oranında azaltmıştır.
3	Bell & Blanchflower,	İçerik analizi.	Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık’ın işgücü piyasası incelenmiştir. Analiz sonucunda

	2020		çalışmaya konu ülkelerde COVID 19'un işgücü piyasasına olan etkisinin büyük buhrandan 20 kat daha fazla olacağı ve salgından en çok eğitimsiz kişiler ile gençlerin etkilendiği yorumu yapılmıştır.
4	Erokhin & Gao, 2020	Toda Yamamoto nedensellik analizi.	Çalışmada 45 ülkede COVID 19 ile gıda güvenliği ilişkisi analiz edilmiştir. Nedensellik analizine göre Peru, Kolombiya ve Türkiye'de COVID 19 ile gıda kıtlığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
5	Elleby vd., 2020	Senaryo analizi.	Analiz sonucunda salgının tedarik zincirinde yarattığı olumsuz etki ve güvensizlik ortamının gıda güvenliğini tehlikeye soktuğu yorumu yapılmıştır. Senaryo analizine 2020 yılının sonunda göre dünyada süt üretimi %4- %7 arasında azalırken, et ve biyoyakıt fiyatları da düşecektir.
6	Baker vd., 2020	İçerik analizi, panel regresyon.	Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde harcama alışkanlıkları analiz edilmiştir. Analiz sonucunda salgın sürecinde Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının harcama alışkanlıklarında önemli değişiklikler yaşandığı, özellikle perakende ve gıda harcamaları ile kredi kartı kullanımının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
7	Liu vd., 2020	Kümülatif anormal getiri hesaplaması ve panel regresyon.	22 ülkenin borsalarının COVID 19'dan nasıl etkilendiğinin analiz edildiği çalışmada, araştırmaya konu borsaların salgından olumsuz etkilenecek özellikle ilk aylarda sert düşüşler yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Salgından en çok etkilenen borsalar Asya borsalarıdır.

Literatürde COVID 19'un ekonomik ve finansal açıdan yarattığı olumsuz etkiler analizlerle ortaya konmuştur. Bu dönemde borsalar önemli derecede kayıplar yaşarken, işletmeler karantina önlemleri sebebiyle nakit

sıkıntısı yaşamış ve işgücü piyasası olumsuz yönde etkilenmiştir. Hareketliliğin azalması, tüketim kaybı ve ülkelerin sınırlarını kapatması sonucunda dış ticaret rakamlarında düşüşler gözlenirken yatırımlar da azalmıştır. Bu dönemde hane halkı ve işletmeleri korumak amacıyla hükümet harcamalarında yaşanan artış bütçe açıkları ve enflasyona sebep olmuştur.

Bu çalışmada COVID 19'un ekonomik etkileriyle mücadelede İslami finansmanın rolü incelenmiştir. Literatürde özellikle İslami finansmanın ekonomik büyüme ve ticaret dostu yönü ile mikrofinansla uygun yapısı vurgulanmıştır. Ayrıca COVID 19 salgınının finansmanında İslami finansmanın rolünü inceleyen çalışmalar da mevcuttur.

Tablo 2: Literatürde İslami Finansman

	Yazarlar	Yöntem	Sonuç
1	Kalim vd., 2016	ARDL sınır testi	Çalışmada Pakistan'da 2006- 2013 yılları arasında İslami finansman araçları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre Pakistan'da ekonomik büyüme ile İslami finansman araçları arasında arz yönlü bir ilişki vardır ve İslami finansman araçlarının kullanımı ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir.
2	Çakar vd., 2018	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testi	Türkiye'deki kredi hacmi ile ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmada ekonomik büyümeden katılım bankalarının kredilerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
3	Tajgardoon vd., 2012	Granger Nedensellik Testi	Türkiye, Pakistan, Körfez ülkeleri ve Malezya'da 1980- 2019 yılları arasında İslami finansman ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemli iki yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
4	Soeleman & Lestari, 2014	Nakit akış tahmin yöntemleri	Çalışmada İslami finansman araçları olan sukuk ve müşareke küçük ölçekli tarım üreticileri ve üretimin diğer unsurları açısından analiz edilmiştir. Analiz sonucunda özellikle sukukun başta üretici olmak üzere üretimin tüm tarafları açısından önemine vurgu yapılmıştır.
5	Franzoni &	Vaka analizi	Çalışmada Almanya ve Fas'taki İslami

	Ait Allali, 2018		bankalar incelenerek İslami finansman ve kurumsal sosyal sorumluluk ilişkisi ele alınmıştır. İslam dininin ilkeleri ve inananlara yüklediği sorumlulukların İslami finansman faaliyeti gerçekleştiren kurumlarda kurumsal sosyal sorumluluğu olumlu yönde etkilediği yorumu yapılmıştır.
6	Parlakkaya & Çürük, 2016	Teorik	Gerçekleştirilen mikrofinans faaliyetlerinin İslami ilkelerle uyumlaştırılması sonucunda gerçekleştirilen bu faaliyetleri İslami mikrofinans olarak adlandırmıştır. Çalışmada İslami mikrofinansın bir kredi işlemi olmadığını vurgulanmış ve İslami mikrofinansı murabaha ile alışveriş, mudarebe ve müşareke ile ortaklık karz-ı hasen ile tasarruf, zekât ile ekonomik sınıflar arasındaki para transferi ve tekafül ile sigortacılık olarak sınıflandırılmıştır.
7	Jamaruddin & Markom, 2020	Teorik	Çalışmada COVID 19 sonrası süreçte İslami fintek ürünlerinin önemi vurgulanmıştır. Salgın sonrası süreçte ekonomik düzende önemli bir role sahip olacağı düşünülen İslami finteklerle ilgili yasal düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
8	Abdul-Rahman & Gholami, 2020	Teorik	COVID 19 salgını sonrası süreçte kâr zarar ortaklığına dayalı İslami finansman ürünlerinin zor durumdaki işletme ve hane halkının finansmanı için uygun olduğu vurgulanmış ve bu finansman araçları sayesinde salgın sonrası süreçte gelir dağılımı adaletinin sağlanacağı belirtilmiştir.
9	Widiarto & Emrouznejad, 2015	Veri zarflama analizi	Bu çalışmada Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Güney Asya'daki İslami mikrofinansman kurumları ile geleneksel mikrofinans kurumları karşılaştırılmıştır. Doğu Asya ve Pasifik bölgesi dışında İslami mikrofinansman kurumlarının geleneksel mikrofinansman kurumlarına göre daha iyi bir performans göstermiştir.
10	Yücel & Köseoğlu,	Asimetrik nedensellik	Katılım bankalarının kullandığı kredilerdeki %1'lik artışın Türkiye'deki

2020	testi	ekonomik büyüme üzerinde %0,021'lik artış sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
------	-------	--

Tablo 2'de İslami finansman modelinin ekonomik etkilerinin incelendiği çalışmalara yer verilmiştir. Literatürde İslami finansman modelinin finansman süreçlerinde yaratacağı çeşitlilik, atıl fonların piyasaya kazandırılmasındaki rolü ve reel sektöre yaptığı katkı ile ekonomik büyümeye sunduğu destek vurgulanmıştır.

B. COVID 19 Salgınının Ekonomik Etkileri

Bu bölümde COVID 19'un dünya ekonomisinde yarattığı etki incelendikten sonra, salgının Türkiye ekonomisine etkisi ve alınan önlemler ele alınmıştır.

1. Salgın Döneminde Dünya Ekonomisi

COVID 19, dünyadaki tüm ülke ekonomilerini belli oranlarda etkilemiştir. Salgın şartları sebebiyle gelişmişlik durumu fark etmeksizin ülkelerin ekonomik değişkenlerinde keskin hareketler meydana gelmiştir.

Aralık 2019'da başlayan salgın sonucu dünya borsalarında keskin bir düşüş yaşanmıştır. 2020'nin ilk çeyreğinde S&P 500, Brezilya, Hong Kong, İtalya ve Japon borsalarında meydana gelen düşüş sırasıyla %34, %46, %25, %42, %31'i bulmuştur. Hükümet teşvikleri ve salgının şiddetindeki değişikliklere göre dünya borsaları dalgalanmalar yaşamaya devam etmektedir (Ding vd., 2020: 1).

Dünyada hâlihazırda var olan ticaret gerilimleriyle birlikte COVID 19'un ekonomik büyüme rakamları üzerindeki olumsuz etkisi sonucunda küresel ticaret zarar görmüştür. 2019 yılında küresel ihracatın 18,9 trilyon \$'lık bölümünü ihracat rakamları oluştururken, 19,2 trilyon \$ değerinde ihracat gerçekleşmiştir (WTO, 2020a). 2020 yılının ilk çeyreğinde küresel ticaret %2 oranında azalırken yılın ikinci çeyreğinde dış ticaret hacminde %14,3'lük bir düşüş meydana gelmiştir. Açıklanan son veri olan üçüncü çeyrekte ise karantina önlemlerinin hafifletilmesinin bir sonucu olarak ikinci çeyreğe göre bir toparlanma gerçekleşmiş ve küresel ticaret %4 azalmıştır. Kıtaların dış ticaret verileri Tablo 3'te yer almaktadır. Verilere göre salgından ihracatı en çok etkilenen kıta Güney ve Merkez Amerika olmuştur. Salgın çıkış yeri olan Asya kıtasının ihracatı üçüncü çeyrekte %2 artmıştır. İthalat rakamlarında da Güney ve Merkez Amerika'daki düşüş dikkat çekicidir (WTO, 2020a). Salgın döneminde perakende, ulaşım ve konaklama sektörlerinin gördüğü zarar sebebiyle hizmet ihracatı azalmış, karmaşık

tedarik zincirine sahip otomotiv ve elektronik sektörleri üretimde sorunlar yaşamıştır. Dünya Ticaret Örgütü salgının farklı senaryolarına göre dünya ticaretine ilişkin tahminlerde bulunmuştur. Bu tahminlere göre 2020 yılında dış ticaret hacmi %9,2 azalacak, 2021 yılında ise toparlanarak %7,2 artacaktır (WTO, 2020b)

Tablo 3: Kıtalara Göre 2020 Yılı Dış Ticaret Verileri (%)

Kıtalar	İhracat			İthalat		
	2020 1. Çeyrek	2020 2. Çeyrek	2020 3. Çeyrek	2020 1. Çeyrek	2020 2. Çeyrek	2020 3. Çeyrek
Kuzey Amerika	-0,6	-0,21	-0,4	-0,5	-0,21	-0,6
Güney ve Merkez Amerika	-0,2	-0,32	-0,11	-0,5	-0,23	-0,7
Avrupa	-0,5	-0,24	-0,2	-0,6	-0,22	-0,3
Asya	-0,7	-0,10	0,2	-0,4	-0,17	-0,6
Afrika ve Ortadoğu	-0,16	-0,39	-0,23	-0,4	-0,24	-0,13

Kaynak: (WTO, 2020a)

Salgın döneminde büyüme rakamlarında dalgalanmalar meydana gelmiştir. Dış ticaret verilerine benzer şekilde 2020 yılının ikinci çeyreğinde büyüme rakamları sert düşüşler yaşamış üçüncü çeyrekte ise toparlanmaya başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri 2020 yılının ilk çeyreğinde %5, ikinci çeyreğinde ise %31,4 küçülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri üçüncü çeyrekte %33,1 oranında büyümüştür (Bureau of Economic Analysis USA, 2020). Avrupa Birliği 2020 yılının ilk çeyreğinde %3,3, ikinci çeyreğinde ise %11,4 küçülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'ne benzer şekilde Avrupa Birliği de üçüncü çeyrekte büyümüştür. Üçüncü çeyrekteki büyüme oranı %11,6'dır (Eurostat, 2020). Salgının başlangıç noktası olan Çin diğer ülkelerin aksine dünya ekonomisinin salgından en çok etkilendiği 2020 yılının ikinci çeyreğinde büyümüştür (Birinci Çeyrek: - %10 İkinci Çeyrek: %11,7, Üçüncü Çeyrek: %2,7) (Bureau of Economic Analysis China, 2020). OECD verilerine göre dünyanın en büyük ekonomisini oluşturan G 20 ülkeleri 2020 yılının ilk ayında %3,4 küçülmüştür. İkinci çeyrekte ise G20 ülkeleri 2008 krizinden beri en yüksek oranda daralmayı yaşamış ve %6,9 küçülmüştür (OECD, 2020b) IMF, 2019 yılında dünyanın %2,8 büyüdüğünü

hatırlatarak salgının etkisiyle 2020 yılında %4,4'lük bir küçülmeyi tahmin etmiştir. IMF'e göre salgının etkisinin azalması ve ekonomik toparlanmanın ardından dünya ekonomisi 2021'de %5,2 büyüyecektir veya büyümesi beklenmektedir (IMF, 2020b).

Küçülen ülkelerde işsizlik oranları da artış göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Ocak 2020'de %3,60 seviyesinde olan işsizlik oranı Nisan 2020'de %14'e yükselmiştir. Nisan 2020'den itibaren ekonomideki toparlanmayla birlikte işsizlik oranı düşmeye başlamış ve Kasım 2020'de %6,70 olarak gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği'nde Ocak 2020'de işsizlik oranı %6,5 iken bu oran sene içinde en çok %7,8 olarak gerçekleşmiştir. Açıklanan en son veriye göre Avrupa Birliği'nin ekim ayı işsizlik oranı %7,6'dır. OECD ülkelerinin Ocak 2020 tarihi işsizlik oranı %5,2 iken bu oran Nisan 2020'de %8,7'ye yükselmiştir. Açıklanan en son veriye göre OECD ülkelerinin ekim ayı işsizlik oranı %7,1'dir (OECD, 2020c).

2. Salgın Döneminde Türkiye Ekonomisi

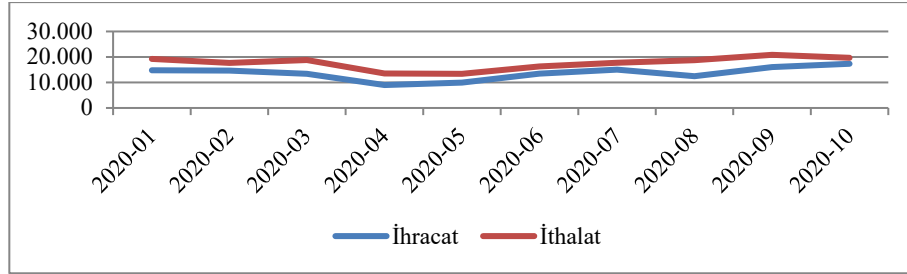
Türkiye Mart 2020'de tespit ettiği ilk vakanın ardından salgına karşı önlemler almıştır. Okullar kapatıldı, uluslararası uçuşlar durduruldu, kuaför, berber, kafe, restoranlar ve alışveriş merkezlerinin faaliyetlerine ara verildi, ülkedeki tüm etkinlikler iptal edildi. Özellikle yaz ayına kadar alınan önlemlerle üretim durma noktasına gelmiştir. Türkiye, kısmi karantınayı hafta sonu sokağa çıkma yasaklarıyla uyguladı. Ayrıca 65 yaş üstü ve 20 yaş altı kişilere sokağa çıkma yasağı getirildi. Önlemler özellikle 2020 yılının ikinci çeyreğinde bireysel tüketim alışkanlıklarına, istihdama ve üretim süreçlerine zarar vermiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde %4,4 büyüyen Türkiye, yılın ikinci çeyreğinde %9,9 küçülmüştür. Ekonominin salgından en çok etkilendiği yılın ikinci çeyreğinde sanayi sektörü %16, hizmet sektörü ise %25 küçülmüştür. Gıdaya olan talebin bir sonucu olarak tarım sektörü %2 artmıştır. Ayrıca bu dönemde ithalat %6,3, ihracat ise %35 azalmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) açıkladığı son verilere göre Türkiye ekonomisi 2020'nin üçüncü çeyreğinde %6,7 büyümüştür. Bu dönemde sanayi, tarım ve hizmet sektörleri de artmıştır (sırasıyla %8, %6,2, 0,8). 2020 yılının üçüncü çeyreğinde ithalat %15,8 artarken ihracat ise %22,4 oranında azalmıştır (TÜİK, 2020).

Alınan tedbirler ve ekonomideki dengenin bozulması sonucunda kamu harcamaları ve bütçe açığı artmıştır. 2020 Ocak- Ekim merkezi yönetim bütçe açığı 145 Milyar TL seviyesine gelmiştir (2019: 68 Milyar TL, 2018: 50 Milyar TL, 2017: 25 Milyar TL, 2016: 4 Milyar TL). 2020 yılının ilk 10 ayındaki bütçe açıklarının yaklaşık 87 Milyar TL'lik kısmı mart ve nisan

aylarında gerçekleşmiştir (HMB, 2020).

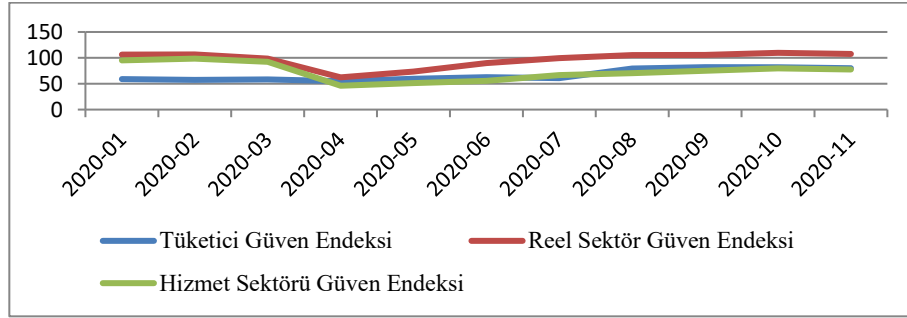
Şekil 1 ve Şekil 2'de Türkiye'nin 2020 yılındaki dış ticaret verileri ile ekonomiye olan güveni ortaya koyan güven endeksleri yer almaktadır. Salgının şiddetinin arttığı ve kısmi kilitlemelerin uygulandığı Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye'nin dış ticareti olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinde üretim ve güven, salgın nedeniyle Nisan 2020'de keskin bir şekilde düşmüştür. Ekonomi paydaşlarının risk algısı ve kamu borcu Nisan 2020'de artmıştır. Kısıtlamaların hafifletilmesi ve alınan ekonomik önlemlerin sonucunda göstergeler Haziran 2020'den itibaren yeniden yükselişe geçmiştir.

Şekil 1: Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon Dolar ABD)

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Şekil 2: Güven Endeksleri

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Yılın ilk ayında 75 ile 77 arasında bir değerde olan imalat kapasite kullanım oranı Nisan 2020'den itibaren 60'lı seviyelere düşmüştür. Haziran 2020 tarihinden itibaren oran artarak 70'li seviyelere ulaşmıştır (EVDS, 2020). Salgın döneminde alınan işten çıkarma yasağı işgücü istatistiklerine yansımış ve salgın döneminde işsizlik oranında önemli bir değişim gerçekleşmemiştir.

3. COVID 19'un Ekonomik Etkilerine Karşı Alınan Önlemler

Başta Merkez Bankası, hükümet ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) olmak üzere ilgili kurumlarca COVID 19'un ekonomik etkilerine karşı önlemler alınmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 17 Mart, 31 Mart ve 17 Nisan 2020 tarihlerinde aldığı önlemleri duyurmuştur. TC Merkez Bankası bu önlemleri dört ana başlıkta toplamıştır: Bankaların likidite yönetiminde esneklik sağlanması, reel sektöre nakit akışının sağlanması ve ihracatçı firmaların desteklenmesi, ihracatçı firmaların reeskont kredileriyle desteklenmesi ve Devlet İç Borçlanma Senetleri piyasasının desteklenmesidir. Bankaların likidite yönetiminin rahatlatılması amacıyla bankalara gerekli tüm likiditenin sağlanacağı belirtilmiş, mevcut repo ihalelerine ek olarak vadesi 91 güne kadar olan likidite repo ihalelerinin sağlanabileceği açıklanmıştır. Açık Piyasa İşlemleri ile piyasa yapıcı bankalara sunulan likidite imkânında artışa gidilmiştir. Dolar karşılığı swap ihalelerine ek olarak altın ve Euro karşılığı swap ihaleleri açılmıştır. Reel sektöre nakit akışının sağlanması ve ihracatçı firmaların desteklenmesi için reel kredi büyüme koşullarını yerine getiren bankaların yabancı para zorunlu karşılık oranlarında 500 baz puan indirim yapılmıştır. Buna ek olarak 150 baz puanın altında faiz oranından bir hafta vadeli repo ihalesi ile ve 100- 150 baz puanın altında faiz oranları üzerinden Dolar, Euro ve altın karşılığı swap ihaleleri ile likidite sağlanmıştır. İhracatçı firmaları desteklemek için reeskont kredilerinin (vadesi 30.06.2020 tarihine kadar gelecek krediler) geri ödeme süresi 90 güne kadar uzatılmış ayrıca mevcut reeskont kredisi vadeleri kısa vade için 240 güne uzun vade içinse 720 güne uzatılmıştır. İhracatçı firmalar için toplamda 60 Milyar TL değerinde reeskont kredisi imkanı sunmuştur. "17 Nisan 2020 tarihinde, 2020 yılı Para ve Kur Politikası metninde 2020 yılı için TCMB analitik bilanço aktif toplamının azami %5'i olarak belirlenmiş olan APİ portföyü nominal büyüklüğünün, TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranı azami %10 olarak güncellenmiştir". Piyasa Yapıcı Bankaların İşsizlik Fonu'ndan aldığı Devlet İç Borçlanma Senetleri'ni TC Merkez Bankası'na satma imkânı tanınmıştır (MB, 2020).

Cumhurbaşkanlığı tarafından gerçekleştirilen COVID 19'la Mücadele Eşgüdüm Toplantısı'nın ardından ekonomik önlem paketi açıklanmıştır. Bu paket kapsamında (TCCB, 2020);

- Hizmet sektörü için SGK primleri ile KDV tevkifatının Nisan, Mayıs ve Haziran ödemeleri 6 ay süre ile ertelenmiştir.
- Konaklama Vergisi'nin uygulaması ertelenmiştir.

- Havayolu taşımacılığında KDV oranı indirilmiştir.
- Salgın sebebiyle nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi borçları ertelenmiştir.
- İhracatçıya stok finansmanı desteği verilmiştir.
- Esnaf ve sanatkârların kredi ödemeleri 3 ay süre ile ertelenmiştir.
- Kredi Garanti Fonu'nun limiti 50 Milyar TL'ye yükseltilmiş ve KOBİ'lere destek sağlanmıştır.
- Kısa çalışma ödeneği devreye alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu da 17 Mart 2020 ve 19 Mart 2020 tarihlerinde aldığı kararlarla salgın sürecinde donuk alacakların gecikme süresi ve finansal kuruluşların özel karşılık ayırdığı temerrüt sürelerini uzatmıştır. Ayrıca konut, taşıt ve tüketici kredilerinde kredi tutarının krediye konu varlığa oranı arttırılmıştır (BDDK, 2020).

C. COVID 19 Salgınında Geleneksel Finansman Araçlarının Kullanımı ve Alternatif Finansman İhtiyacı

COVID 19, yarattığı etkilerle dünya için bir halk sağlığı sorununun ötesinde sorunlara sebep olmaktadır. Salgının yarattığı şok etkisi, belirsizlik ve alınan önlemler ülke ekonomilerinde büyük yıkımlar yaratmıştır. Ekonomik bozulma sonucunda işyerlerinin kapanması ve işsizlik oranında yaşanan artış, küresel ekonomik krizin daha da derinleşmesine ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (IMF, 2020b). Bu dönemin en önemli tartışma konularından biri de geleneksel finansman araçlarının salgının ekonomik etkilerine karşı ne ölçüde etkili olduğu ve salgın sonrası nasıl bir finansman düzeninin kurulacağıdır.

Dünya, 2008 küresel finans krizinin ardından tarihin en büyük krizlerinden biriyle karşı karşıyadır. Bahsedilen iki finansal kriz ekonomiler üzerinde benzer etkiler yaratmış olsa da 2008 krizi ile COVID 19 salgınının yarattığı ekonomik krizin kaynakları birbirinden farklıdır. Ekonomiler üzerindeki riskler içsel ve dışsal sebeplerden kaynaklanmaktadır. İçsel riskler sistemin kendisinden kaynaklanan risklerken oluşurken, dışsal riskler ise ekonomi dışı unsurların yarattığı risklerdir (SRC, 2013). 2008 krizi sistemin içinden kaynaklanan sebeplerden meydana gelmiş ve finans sektöründen başlayarak tüm ekonomiyi etkilemiştir. COVID 19 salgınının yarattığı kriz ise dışsal risk unsurlarının oluşturduğu ve daha çok reel sektörü etkileyen bir krizdir. IMF tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada içsel risk unsurları sebebiyle gerçekleşen krizlerle dışsal risk unsurları sebebiyle gerçekleşen krizler karşılaştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre dışsal unsurların yarattığı krizlerin kısa vadede daha yıkıcı etkileri olsa da bu

krizlerdeki toparlanma daha çabuk olmaktadır. İçsel unsurların sebep olduğu krizlerde ise toparlanma daha zordur (IMF, 2009). Dolayısıyla salgın etkisini kaybettiğinde ekonomik toparlanma hızlı bir şekilde gerçekleşecektir. Ancak burada önemli olan konu salgın süreci ve sonrasında nasıl finanse edileceğidir.

İslami finansmanın reddettiği klasik faizli borç alacak ilişkisinin hacmi arttıkça ekonomi üzerindeki riskler de artmaktadır. Devletler, hane halkı ve işletmeler üzerindeki borç yükü artışı krizleri derinleştirmektedir. Tasarruf, borçlanma ve harcamalar arasında ekonomik durgunlukla sonuçlanan bir ilişki mevcuttur. Özellikle klasik finansmanın düzenlemelerle birlikte sistematik bir şekilde sunulduğu 1980'li yıllardan itibaren yüksek gelir grubunun ekonomilerdeki payı artmıştır. Gelir dağılımında adaletsizlik yaratan mevcut finansal sistem, uzun vadede ekonomik durgunluğa da sebep olmaktadır. Tasarruf sahipleri ile borçlananlar arasındaki ilişki, yarattığı kısır döngü sonucunda uzun vadede gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olurken ekonomik aktivitelere de zarar vermektedir. Tasarruf sahipleri, tasarruflarını faiz geliri için finansman kurumlarında değerlendirirken tüketim ve yatırımlarının önemli bir bölümünden vazgeçmektedir. Borç alanlar da borçlarını ödemek için tüketimlerini azaltacaklardır. Üstelik borç alanların ödedikleri anapara ve faiz tasarruf sahiplerine yeni kaynak yaratmaktadır ki tasarruf sahipleri bu kaynakların önemli bir bölümünü reel sektör yerine yeniden finansman kuruluşlarında değerlendirecektir. Klasik borç alacak ilişkisinin doğasından kaynaklanan sebeplerle piyasada yeterli talep oluşmadığı gibi borç alanlardan tasarruf sahiplerine transfer edilen gelir sonucunda yüksek gelir grubundakiler ile diğer gruplar arasındaki fark giderek açılmaktadır. Ortaya çıkan ekonomik durgunluğun düzeltilmesi için uygulanacak olan genişleyici politikalar ve ek krediler de ekonomiler üzerindeki borç yükünü arttıracak ve içinden çıkılması güç bir kısır döngü yaratacaktır (Islamic Development Bank, 2020: 15- 16). Konu literatürde analiz edilmiş ve bu kısır döngüden geleneksel uygulamaların dışındaki uygulamalarla çıkılabileceği yorumları yapılmıştır. Bu sebeple servet vergisi, borç afları gibi uygulamalar önerilse de bu konuda sistemli bir şekilde oluşturulmuş olan İslami finansman araçları iyi bir alternatif niteliğindedir (Mian vd., 2020: 8).

COVID 19 salgını sebebiyle işini ya da gelirinin bir bölümünü kaybeden kişiler ve faaliyetlerini durduran işletmeler bulunmaktadır. Bu kişi ve kurumların geleneksel finansman araçlarıyla desteklenmesi durumunda var olan borç yükü daha da artacak ve kriz yalnızca ertelenmiş olacaktır. 2008 krizinden bugüne yaşanan tecrübe de bu durumu desteklemektedir. 2008

krizinde dünyada 87 trilyon \$ değerinde borç bulunurken 2020 yılının üçüncü çeyreğinde bu rakam 275 trilyon\$ seviyesine gelmiştir (Institute of International Finance, 2020). Salgın sonrası dönemde kurulacak ekonomik düzende gelir ve servet dağılımının yeniden ele alındığı, reel sektörü hareketlendirip gelir dağılımını sağlayacak bir finansman modeline ihtiyaç vardır.

Salgın süreci ve salgından sonraki dönemde önemsenmesi gereken kavramlardan biri de mikrofinanstır. Mikrofinans, sosyoekonomik sebeplerle düşük gelir grubundaki kişi veya kişilere finansman sağlanması hizmetlerini kapsamaktadır. Mikrofinans hizmetleri ile yeterli finansmana ulaşan kişilerin muhtaçlıktan kurtarılması ayrıca sunulacak mikrosigorta hizmetleri sayesinde gelirlerini korumaları eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını kendi imkânları ile sağlamaları amaçlanmıştır. Dolayısıyla mikrofinans faaliyetleri düşük faizli ya da faizsiz kredilerden daha geniş çaptaki finansman faaliyetlerini (tasarruf, sigorta, emeklilik, kredi, para transferi vb.) ifade etmektedir (Emine vd., 2008: 57). Salgın döneminde gelirinin bir bölümü ya da tamamını kaybeden kişilerin finansmana ihtiyacı vardır. Bu kişilerin mevcut finansman yöntemlerine ulaşamaması durumunda mikrofinans mekanizmasının devreye girmesi gerekmektedir. Mikrofinans faaliyetleri sayesinde bu kişiler kendi geçimlerini sağlayabilecek, ekonomik faaliyetler ve işsizlik oranı kontrol altında tutulacaktır. Ayrıca mikrofinans faaliyetleri sayesinde mevcut finansman kurumları ve hükümetlerin yükü azalacak, muhtaç durumdaki kişilerin ekonomik bağımsızlıkları sağlanmış olacaktır. Mikro sigorta hizmetleri, salgın sürecinde tüm kesimlerin sağlık hizmetlerinden yararlanması açısından önemlidir (Meagher, 2020: 1). Geleneksel finansman modeli ile mikrofinans hizmetleri gerçekleştirilse de geleneksel finansman kâr maksimizasyonunu amaçlamakta ve sosyal refah unsurunu faaliyetlerinin temelinde koymamaktadır. Ayrıca yoksul kesim de riskin paylaşılması ve geleneksel finansman kurumlarının hedef kitleleri olarak görülmediği gerekçesiyle geleneksel finansman kurumlarına başvurmamaktadır. Bu sebeplerle yeni bir mikrofinans düzeni oluşturulmalıdır (Özdemir, 2019: 125).

Salgın süreci dijitalleşmenin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Eğitim, iş dünyası, sanat ve diğer birçok alanda faaliyetler dijital ortamda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla salgın sonrası ekonomik düzende dijitalleşmenin ön planda olduğu, farklı platformlarda farklı araçlarla gerçekleştirecek bir finansman modeline ihtiyaç vardır. Geleneksel finansman faaliyetlerinin oturmuş yapısı gereği dijitalleşmeyi ve fintek

uygulamalarına uygun özellikte bir finansman modeli salgın sonrası ekonomik düzen için daha uygun olacaktır (Bank of England, 2020: 6).

Salgınla birlikte başta sağlık olmak üzere kamu hizmetleri ve finansmanın sosyal fonksiyonunun önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Geleneksel finansman araçlarının sosyal amaçlardan ziyade sahip olduğu değer odaklı bakış açısı çevre, sosyal unsurlar ve ekonomi dengesine uygun bir finansman sürecini engellemektedir. Bu sebeple salgın sonrası süreçte toplumsal refaha odaklanacak, finansmanda sosyal ve çevresel unsurları da gözetilen bir finansman modelinin uygulanması ekonomiler üzerinde salgının etkisini azaltacaktır (Bank of England, 2020: 6; Islamic Development Bank, 2020: 17)

Geleneksel finansman yöntemlerinin bahsedilen eksiklikleri ve salgının ekonomik etkilerinin ihtiyaç duyduğu özellikler yeni bir finansman modeline olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Risk paylaşımı ilkesi, mikrofinansla uygunluğu, toplumsal refahı gözetilen yapısı ve geleneksel finansman araçlarından farklılaşma iddiası ile İslami finansman modeli salgının ve salgın sonrası yeni ekonomik düzenin finansmanı açısından uygundur.

D. COVID 19 Süreci ve Sonrasındaki Ekonomik Toparlanmada İslami Finansman Modelinin Rolü ve Öneriler

Bu bölümde İslami finansman modelinin COVID 19 salgını ve sonraki sürecin finanse edilmesindeki rolüne değinilmiştir. Bu amaçla öncelikle İslami finansman modelinin özellikleri açıklanmış ardından İslami finansman modelinin salgın süreci ve sonrasındaki rolü ele alınmıştır. Son olarak konu finansman araçları açısından incelenmiş ve öneriler sunulmuştur.

1. İslami Finansman Modelinin İlkeleri

İslami finansman araçlarının uygulamalarının geçmişi İslam dininin erken dönemlerine kadar dayansa da bu araçların sistemli bir şekilde sunulması 20. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. İlk kez 1963- 1966 yıllarında Mısır'da bir finansman kuruluşu çatısı altında İslami finansman hizmeti verilmiştir. Bu denemenin ardından 1975 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası ile birlikte İslami finansman araçları bir banka çatısı altında tüm dünyaya organize bir şekilde sunulmaya başlanmış ve yeni İslami finansman kurumları kurulmuştur. Finansman süreçlerinde İslam dininin ilkelerini uygulayarak dini sebeplerle sistemin dışında kalan kişi ve kurumların finanse edilmesini amaçlayan İslami finansman modeli, geleneksel finansman araçlarına karşı da bir alternatif olmaktadır (Pehlivan,

2016: 299)

Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam dininde de faiz tartışmalı kavramlardan biri olmuştur (Erol, 2012: 157; Pıçak, 2012: 63 - 65). Kuran-ı Kerim’de yasaklanan riba kavramının günümüzdeki faiz uygulaması olup olmadığı konusunda gerçekleştirilen tartışmalar İslam iktisat dünyasında bir ikilem yaratmıştır. Bu ikilemden kurtulmak amacıyla faiz unsurunun olmadığı ve kaynağını Kuran-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas gibi dini kaynaklardan alan İslami finansman modeli geliştirilmiştir (Ahmed, 2010: 307). Faaliyetlerinde faiz unsurunu barındırmayan İslami finansman modelinin temeli İslami ahlak kurallarına dayanmaktadır. Bu ahlak kuralları esas alınarak 20. yüzyılda İslam ahlak ekonomisi düşüncesi ortaya çıkmıştır. İslami ahlak ekonomisinin ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Asutay, 2012: 95):

- Tüm insanlığın yaradan karşısındaki eşitliğinin ekonomiye bir yansıması olarak tüm insanların ekonomik fırsat eşitliğine sahip olması.
- İnsanlar arasındaki eşitliğin bir sonucu olarak sosyal adalet.
- İslami ahlak ekonomisi büyüme ve kalkınmayı önemser. Ancak bu büyüme ve kalkınma toplumsal, çevresel ve sosyal dengeyi gözeterek gerçekleştirilmelidir.
- İslami ahlak ekonomisi finansman ve ekonomik faaliyetlerinde toplumsal amaçları da gözetir. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin ötesinde toplumsal refah önemsenirken, birey ile toplum arasında ihtilafların önlenmesi de amaçlanır.
- İslami ahlak ekonomisi bireylerden, ekonomik faaliyetlerinde verecekleri kararlarda İslam dininin ilkeleri ve ahlak kurallarını gözetmelerini bekler. İnsanların yaratıcının yeryüzündeki temsilcisi olması inancı gereği ekonomik faaliyetlerinde ekonomik, toplumsal ve çevresel unsurları da dikkate almaları beklenir.

Bu teorik çerçeve üzerine kurulmuş olan İslami finansman modelinin temel ilkeleri aşağıda özetlenmiştir (Bank of England, 2017: 157):

- Para yalnızca bir değişim aracıdır. Paraya değişim aracının ötesinde bir değer yüklenmesi paranın doğasına aykırıdır.
- Faizin alınması da verilmesi de yasaktır. Ticaret ve yatırım gelirinze izin verilir. Borç – alacak ilişkisi de gerçekleşen transferin nominal değer üzerinden olması şartıyla yasak değildir.
- İslami finansman, reel ekonomi üzerine odaklanmaktadır. Kâr – zarar paylaşımı ilkesini benimseyen İslami finansman modelinde

risk taraflar arasında paylaşılmalıdır. Ayrıca İslami finansman modeli spekülasyon faaliyetleri de yasaklar.

- Fıkhi ve sosyal açıdan zararlı olduğu düşünülen konularda yatırımların yapılması yasaklanmıştır.

İslami finansman modeli faiz ve spekülasyon yasağı, ahlaki unsurları, reel ekonomiyi önemsemesi ve finansman faaliyetlerinde toplumsal, çevresel ve ekonomik dengeyi gözetmesi sebebiyle teorik açıdan İslami ahlak ekonomisinin ilkelerine uygun bir finansman modelidir. Tüm bu ilkelerin yanında İslami finansman modeli faaliyetlerinde risk unsurunun bulunmasını önemser, belirsizliğe (gharar) ve kumara karşı çıkar (Cattelan, 2009: 385).

2. COVID 19 Salgınının Ekonomik Etkileriyle Mücadelede Geleneksel Finansman Araçlarına Önemli Bir Alternatif Olarak İslami Finansman Modeli

İslami finansman modeli uygulamasının ne ölçüde ilkelerine bağlı kaldığı tartışma konusudur. Bu durumun sebepleri olarak İslami finansman modelinin geleneksel finansmanın hakim olduğu bir piyasada faaliyet göstermesi, yöneticilerin temel ilkeleri göz ardı ederek reel sektörden uzaklaşması ve yalnızca finansman faaliyetlerine odaklanması, Toplumda yeterli farkındalığın yaratılmaması, sosyal sorumluluk ilkesinin gereğince uygulanamaması sayılabilir (Asutay, 2012: 98). Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen İslami finansman modeli sahip olduğu ilkeler ve teorik altyapısı ile COVID 19 salgınının yarattığı krizden çıkış için anahtar bir uygulama niteliği taşımaktadır.

İslami finansman modelinin finansman faaliyetlerini reel sektör ile buluşturması, reel sektörü daha sert bir şekilde etkileyen dışsal bir risk unsuru niteliğindeki COVID 19'un etkilerine karşı İslami finansman modeli uygulamalarını avantajlı kılmaktadır. İslami finansmanın salgın sürecinde üstleneceği bir diğer önemli rol ise sosyal unsurları önemseyen ve toplumsal refahı gözetilen yapısı sonucunda salgının etkilediği kişiler için bir destek görevi görebilmesidir. İslami finansman modelinin etik boyutu ve mikrofinans uygulamaları ile var olan güçlü bağları da bu durumu desteklemektedir (Islamic Development Bank, 2020: 18). İnovatif yönü, İslami finansman modelinin COVID 19'un önemini arttırdığı dijitalleşme kavramının ekonomiye uyumlaştırılmasında önemli bir rol üstlenmesini sağlayabilir (Oxford Business Group, 2020).

İslami finansman modeli, faaliyetlerinde faiz unsuru yerine kâr- zarar paylaşımını esas alır. Bu ilkesiyle İslami finansman modeli finanse ettiği kişi

ve kurumlarla risk paylaşımını gerçekleştirmektedir. Risk paylaşımı ise salgının yarattığı krizlere karşı iki unsuru ile kullanışlıdır. Risk paylaşımının birinci unsuru, finansman faaliyetlerini reel sektöre yaklaştırılmasıdır. İslami finansman modeli klasik bir borç alacak ilişkisini reddederek, finanse eden ile finansmandan faydalananlar arasında ortaklık ilişkisi kurmaktadır. Bu ortaklık ilişkisi sayesinde ekonominin finansman ve reel sektör ayağı birbirlerine güçlü bağlarla bağlanmaktadır. Kurulan ortaklık ilişkisi reel sektöre güven vermekte ve reel sektörün yükünü hafifletmektedir. Risk paylaşımının diğer önemli unsuru ise piyasaları borç döngüsünden kurtarmasıdır. Küresel ekonominin borç yükü her geçen yıl artmaktadır. Kriz dönemlerindeki genişleyici politikalar ve kurtarma paketlerinin küresel borç üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Klasik borç alacak ilişkisiyle kurulan finansman sisteminde krizler borç ile yalnızca ertelenmekte, üstelik kriz dönemleri sonrasında küresel borç seviyesinde herhangi bir iyileşme meydana gelmemektedir. 2008 krizinden bu yana küresel borç üç katına çıkmıştır. Bu borç seviyesinde COVID 19 krizinin de borçla finanse edilmesi günü kurtarmaktan fazlası olmayacaktır. Salgının ekonomik etkilerine karşı faizli bir borç ilişkisi yerine kâr zarar ortaklığını esas alan ve iyi işleyen bir finansman modeli, dünya ekonomisini uzun vadede rahatlatacaktır (Bank of England, 2020: 6; Islamic Development Bank, 2020: 17).

Salgın sürecinde sosyal konularla finansmanın teorik bağı tartışılmalı konulardan biri olmuştur. Sağlık sistemlerinin yetersizliği ve ihtiyaç sahibi kişilerin sağlık hizmetlerine ulaşmakta zorluk yaşaması bu dönemde toplumsal ihtiyaçların karşılanması konusunda finansmanın rolünü tekrar sorgulatırken, genel olarak gelir kaybı yaşayan kişilerin durumu sosyal yönüyle öne çıkan bir finansman modeline olan ihtiyacı kuvvetlendirmiştir. Uzaktan eğitim ve önleyici sağlık uygulamalarının maliyeti de gelir grupları arasındaki ayrımı keskinleştirmiş ve bireyler arasında eşitsizliğe sebep olmuştur (Faturrohman vd., 2020: 96). İslami finansman modeli bir önceki bölümde açıklanan ahlaki ekonomik ilkelere uygun olarak finansmanda sosyal unsurları ve toplumsal refahı gözeterek farklı gelir grupları arasındaki eşitsizliği önlemeyi amaçlamaktadır (S&P, 2020). Salgın döneminde gelir kaybı yaşayan ve sosyoekonomik durumları sebebiyle eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamayan kişiler için mikrofinans faaliyetlerine olan ihtiyaç artmıştır. İslam dininin ilkelerinin getirdiği ortaklık, paylaşım, sosyoekonomik gruplar arasındaki transfer gibi gereklilikler İslami finansman araçlarını mikrofinansla uygun bir hale getirmiştir. Salgın sürecinde meydana gelen gelir eşitsizliği ve ihtiyaç sahibi kişilere verilecek olan desteğin İslami finansman modeli ile sağlanması mikrofinans

faaliyetlerinin etkinliğini arttıracaktır (Özdemir, 2019: 123).

İslami finansman modeli ilkesel olarak geleneksel finansmandan farklı bir yapıdadır. Ancak uygulama hataları ve faaliyet gösterilen piyasanın geleneksel finansman modeline uygun olarak kurulması sebebiyle uygulamada bu fark net bir şekilde ortaya konamayabilir. Bu durum İslami finansmanın farklılaşması ve inovatif bir bakış açısına sahip olmasını zorunlu kılmaktadır (Demirdöğen, 2020: 65). Finans ve teknolojinin birleşmesiyle oluşan fintek faaliyetleri, finansal süreçlere teknolojinin entegre edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Lee & Teo, 2015). İslami ilkelere uygun fintek uygulamaları ise İslami fintek olarak tanımlanmaktadır. Henüz potansiyeline ulaşmamış olsa da İslami fintek uygulamaları, İslami finansman modelinin yeni platform ve uygulamalar ile sunulmasının önünü açmıştır. COVID 19 süreci ile dijital uygulamaların önem kazandığı küresel ekonominin finansmanında inovatif bir karaktere sahip İslami finansman modelinin uygulanması önemlidir (Bank of England, 2020: 6)

3. Ekonomik Toparlanma Sürecinde Uygulanabilecek İslami Finansman Araçları ve Öneriler

İslami finansman modeli farklı özellikte finansman araçlarına sahiptir. Bu araçlardan kâr zarar ortaklığı unsurunu ön plana çıkaran, mikrofinans ve sosyal finansmana uygun olan finansal araçlar COVID 19 salgınının ekonomik etkilerine karşı kullanılabilir.

Bu finansman araçlarından biri zekâttır. İslam dininin beş temel şartından biri olan zekât, dinen zekât ödemekle yükümlü kişilerin yine dinen belirlenmiş olan kişi ve gruplara gerçekleştirdiği ödemelerdir. İslam dininin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'de otuz ayette yer alan zekât uygulaması ile Müslümanlar varlıklarından belirli bir miktarı dinen belirlenmiş kişi ve gruplarla paylaşır (İslam Ansiklopedisi, 2013: 197; Yusoff, 2011: 177). Kuran-ı Kerim'de zekât ile birlikte kullanılan kavramlardan biri de sadakadır. Ancak sadaka zekâttan farklı olarak gerçekleştirilen tüm bağışları ifade etmektedir. Zekât ise sınırları, ödenecek kişilerin ve ödeme miktarlarının belirlenmiş olduğu vergi benzeri bir bağıştır (Yazıcı, 1995: 47 - 48). Zekât, İslam dininde hür, ayırt etme gücüne sahip bütün Müslümanlara farzdır. Zekâta tabi olan varlıklar ise "para, altın, gümüş, ticari mallar, hayvanlar, madenler, zirai ürünler ve definelerdir". Bu varlıklar üzerinden zekât verilebilmesi için bu varlıkların zekât yükümlüsünde en az bir yıl süre ile durması gerekmektedir (AAOIFI, 2015: 855). Zekât ile ilgili önemli bir diğer konu ise zekâtın kimlere verilebileceğidir. Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi 60. ayette zekâtın kimlere verilebileceği açıklanmıştır. Ayette zekâtın

verilebileceği sekiz sınıf şu şekilde belirlenmiştir: “Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar”.

Zekât, İslami finansman modeli ile ibadet olmanın yanında finansman aracı niteliği kazanmıştır. Müslümanlardan toplanan zekâtlar fonlarda birikmiş ve bu fonlar İslami finansman araçları ile değerlendirilmiştir. Bu fonlar sayesinde ihtiyaç sahipleri finanse edilirken topluma fayda sağlayacak olan projeler de gerçekleştirilebilmiştir. Zekât fonu oluşturarak topladıkları zekâtları ihtiyaç sahipleri ile buluşturan birçok kuruluş mevcuttur (Zekat Foundation of America, Islamic Relief Worldwide, BAZNAS).

Zekât, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve farklı ekonomik sınıflar arasındaki fon transferinin gerçekleşmesi açısından önemlidir. Ayrıca zekât yalnızca muhtaç durumdakilerin desteklenmesi değil kamusal hizmetlerin sürdürülebilmesinde de kullanılabilir. Zekât yükümlüsü ve zekât verilebilecek kişi ve grupların genişliği zekâtın finansman aracı olarak kullanılabilmesi açısından önemli avantajlardır. Ayrıca zekât düzenli olarak tekrar eden ve istendiği takdirde zekât yükümlüsünün vaktinden önce yerine getirebildiği bir uygulamadır. Bu durum zekâtın sürdürülebilirliğini ve olağanüstü koşullarda (salgınlar, ekonomik krizler, doğal afetler vb.) kullanımını sağlamaktadır (Hersh vd., 2020: 290- 300). Zekât, yükümlüsünden karşılıksız olarak tahsil edilmektedir. Dolayısıyla zekâtın finansal açıdan taşıdığı riskler diğer İslami finansman araçlarına göre daha düşüktür. Ancak zekâtle ilgili önemli riskler mevcuttur. Zekâtın kurumsallaşamaması, zekâtın ferdi özellikte olduğu ve yalnızca muhtaç durumdaki bireylere zekât verilebileceği gibi yanlış algılar ve zekât yükümlülerinin vergi yüküne ilişkin sorunlar zekâtın finansman aracı olarak kullanılmasının önündeki risklerdir (Bilen & Terzi, 2019: 136- 137).

Salgın sebebiyle gelirini kaybetmiş kişiler ile zor durumdaki işletmeler zekât fonları ile finanse edilebilir. Ayrıca toplumsal fayda sağlayacak olan projelerin finansmanında zekât fonlarından faydalanılabilir. Hastane inşaatı, uzaktan eğitim için gerekli altyapının sağlanması, işletmelerin kira ve faturalarının ödenmesi gibi salgın sürecinde önemli olan unsurlar zekât fonları aracılığıyla finanse edilebilir. Zekât salgının ekonomik etkileriyle etkin olarak kullanılacak olan bir mikrofinans aracıdır.

İslami finansman modelindeki kâr zarar ortaklığına dayalı finansman yöntemleri mudarebe ve müşareke araçlarıdır. Mudarebe emek sermaye ortaklığıdır. Mudarebe ortaklığında taraflardan biri ortaklığa sermaye unsurunu koyarken diğer taraf emek ve uzmanlığı ile ortaklığa katılmaktadır.

Ortaklık faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan kâr taraflar arasında paylaşılırken zarar sermaye koyan tarafça karşılanacaktır (Bacha, 1995: 36). Mudarebeye benzer bir finansman yöntemi olan müşareke ortaklığı, ortaklığın taraflarından birinin sermaye diğer tarafın ise sermaye ile birlikte emek ve uzmanlığını koyduğu bir finansman yöntemidir (Shafiai & Moi, 2015: 6).

Mudarebe yöntemi sayesinde fikri ya da uzmanlığı olan kişiler finanse edilebilmektedir. Bu durum toplumdaki girişimciliği özendirirken piyasadaki fonların atıl kalmayarak yatırıma yönlendirilmesini sağlamaktadır. Mudarebeye benzeyen müşareke yöntemi de işletmelerin desteklenmesi açısından önemlidir. Ortaklığa dayalı İslami finansman araçlarının Türkiye'deki İslami finansman sistemi içinde uygulanmasının önünde riskler bulunmaktadır. Geleneksel bankacılık sistemiyle katılım bankacılığının aynı kanuna sahip olması, bankacılık süreçleriyle ortaklığa dayalı finansmanın uyumaması, riskli oluşu ve ticari süreçlerin belirsizliği, kayıt dışı ekonomi ve ortaklık kültürünün tam olarak oturmaması, personelin ortaklığa dayalı finansman konusunda yeterli tecrübe ve bilgiye sahip olmaması, uzun vadeli bir finansman süreci olması ve mevzuat eksikliği ortaklığa dayalı İslami finansman yönteminin dezavantajlarıdır (Eğri & Sağlam, 2020: 2010-215). Bu yöntemin gerekli yasal düzenlemelerin ardından uygun girişimcilik ekosisteminde bu iş için uzmanlaşmış faizsiz yatırım kuruluşları tarafından sunulması daha uygun olacaktır.

Mudarebe zekât yönteminde olduğu gibi mikrofinans süreçlerinde kullanılabilir. Özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, nakit akışlarını etkin bir seviyeye getirene kadar mudarebe ile finanse edilebilir. Benzer bir şekilde nitelikli ancak yeterli finansmana ulaşamayan kişiler ile gerekli eğitim faaliyetlerinin ardından tüm kesimlerin finansmanında mudarebe yöntemi kullanılabilir. Müşareke yöntemi sayesinde büyük işletmeler ve yine büyük çaplı projeler ortaklık esasıyla finanse edilebilir. Salgından etkilenen sektörler devlet ya da finansman kuruluşları tarafından müşareke ile finanse edilebilir.

Geleneksel sigortacılık faaliyetlerinin İslami ilkelere uygun olarak gerçekleştirilmesi sonucunda tekafül sigortacılığı ortaya çıkmıştır. Tekafül sigortacılığı; Bir organizatör şirket yönetiminde katılımcıların bir yönüyle bağış diğer yönüyle ortaklık sermayesi niteliği taşıyan primler ödemesi ve kendi aralarında rizikolara karşı birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma (tekâfül) yoluna gitmelerini sağlayan bir sistemdir. Tekafül sisteminde

sigortacılık hizmetinden faydalanmak isteyen kişilerden fonlar toplanmaktadır. Bu fon katkı payı sahipleri adına bir tekafül sigorta şirketi tarafından yönetilir. Zararlar ve masraflar düştükten fonda kalan miktar şirket tarafından faizsiz yöntemlerle değerlendirilir. Dönem sonunda sigorta fonunda kalan bedel katkı payı sahiplerine ödenir. Bu sözleşmede tekafül sigorta şirketinin geliri, fonun işletilmesi sonucu ortaya çıkan kârdan pay ya da sözleşmede belirlenecek olan vekâlet ücretidir (Swartz & Coetzer, 2010: 336).

Tekafül uygulaması sayesinde dini hassasiyetleri olan kişiler sigorta hizmetlerinden faydalanabilmektedir. Ayrıca tekafül fonunda kalan fonların dönem sonlarında katılımcılarla paylaşılması sonucunda katılımcılar için yeni bir kazanç meydana gelir. Tekafül yönteminde oluşturulan fonun değerlendirilmesi önemlidir. Bu sebeple Türkiye'deki İslami finansman araçlarının çeşitlendirilmesi ve tekafül fonlarının bu araçlarda değerlendirilmesi gereklidir. Özellikle sukuk ihraçları tekafül firmalarının likidite ihtiyacı için önem taşımaktadır. Türkiye'deki tekafül sigortacılığının önemli eksikliklerinden biri de retekafül faaliyetleridir. Tekafül işletmeleri retekafül işletmeleri ile yaptığı anlaşmalar sonucunda üstlenmiş oldukları risklerin bir bölümünü tekrar sigortalatarak bu işletmelere devreder. İslami finansmanın ilkelerine uygun çalışan retekafül işletmeleri tekafül süreçlerinin etkinliğini sağlayacaktır. Tekafül sözleşmeleri sahip olduğu ilke ve uygulamalarıyla kooperatif sigortacılığına benzemektedir. Tekafül uygulamasının kooperatif sigortacılığı şeklinde ve mikrosigorta mantığında geniş kitleleri düşük katılım payları ile kapsaması Türkiye'deki tekafül sigortacılığı uygulamalarına katkı sağlayacaktır. (Aslan, 2015: 110-112).

Salgın sürecinde sağlık hizmetlerinden faydalanamayan kişiler ya da finansal açıdan zor durumdaki işletmeler için kurulacak büyük çaplı tekafül fonları ile mikro sigorta faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Tekafül faaliyetleri ile sigorta hizmetinden faydalanan kişi ve kurumlar dönem sonlarında tekafül fonunda kalan bedelin kendileriyle paylaşılması sonucunda gelir elde edebilirler.

Bir varlık ya da projenin mülkiyetini temsil eden finansal araçlar sukuk olarak adlandırılmaktadır. Bir projenin gerçekleştirilmesi ya da bir varlığın satın alınması amacıyla sukuk ihraç edilir. İhraç edilen sukuku satın alan yatırımcılardan toplanan fon ile sukuka konu varlık satın alınır. Varlığın kira ya da satış geliri ile projeden elde edilen gelir sukuk sahipleri ile paylaşılır. Sukuk ile yatırımcılar varlık ve projelere ortak olup bu varlık ve projelerin kâr/ zararlarına da ortak olur (Afshar, 2013: 45).

Sukuk, başta dini hassasiyetleri olmak üzere çeşitli sebeplerle geleneksel borçlanma araçlarını tercih etmeyen kişiler için uygun bir yöntemdir. Sukuk sayesinde hükümetler ve işletmeler fon ihtiyaçlarını karşılarken büyük çaplı projeler de finanse edilebilmektedir. Sukuk geleneksel borçlanma araçlarına benzer şekilde kur riski, sistematik risk ve operasyonel risklere sahiptir. Bunun yanında sukukun gelişmiş bir piyasası olmaması ve ikincil piyasalarda işlem görmemesi sebebiyle likidite sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple organize bir sukuk piyasasının kurulması gereklidir. Sukuka ilişkin risklerden biri de faiz riskidir. Faizin yükseldiği dönemlerde sukukun getirisi azalacaktır. Sukukun bir diğer riski ise varlık ve projelerden kaynaklanan risktir. Sukukun ihraç edildiği dayanak varlık ya da projeye ilgili yaşanacak sorunlar sukuk ihraç sürecini sekteye uğratacaktır. Bu sebeple sukuk ile tekafül yöntemlerinin birlikte kullanılması uygun olacaktır. Diğer İslami finansman araçlarında olduğu gibi sukukun da İslami ilkelere aykırı olma riski söz konusudur. Bu sebeple sukuk ihraç sürecinin finansal ve dini açıdan denetlenmesi önemlidir (Büyükkın & Bilal, 2016: 45).

Sukuk ile salgın sürecinin etkileriyle mücadelede toplumsal fayda sağlayacak olan sağlık ve eğitim projeleri gerçekleştirilebilir. Ayrıca işletmeler de ihraç ettikleri sukuk sayesinde nakit akışlarını etkin bir seviyeye getirip salgının etkilerinden korunabilir. Özellikle fona ihtiyaç duyulan aşı ve tedavi yöntemleri araştırma çalışmaları, aşının tedarigi gibi konularda sukuk kullanışlı bir finansman aracı olabilir. Sukuk ihraçları diğer İslami finansman araçlarını sunan İslami finansman kuruluşlarının likidite ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılabilir.

Sonuç

Dünya, farklı kaynaklar sebebiyle meydana gelen krizler yaşamıştır. COVID 19 salgınının yarattığı küresel ekonomik kriz ise ekonomik sistemin dışındaki bir unsurdan kaynaklanması sebebiyle son yıllarda yaşanmış finansal krizlerden daha farklı bir yapıdadır. Sistemin kendisinden kaynaklanan ekonomik krizlerin aksine salgının yarattığı ekonomik kriz, reel sektörü daha çok etkilemiştir. Salgın döneminde toplumsal faydanın sağlanacağı eğitim, sağlık ve mikrofinans gibi unsurlar öne çıkmış, ekonomik faaliyetlerin dijitalleşme süreci daha da hızlanmıştır. Ekonomistler, akademik camia ve piyasa unsurları COVID 19'un dünya ekonomisi üzerindeki etkileriyle mücadele sürecinde geleneksel finansman süreçlerinin durumunu tartışmaktadır. Geleneksel finansman sürecinin temelini oluşturan ve faiz içeren borç alacak ilişkisi, ekonomilerin etkinliğini

olumsuz yönde etkilerken farklı gelir grupları arasında eşitsizliğe sebep olmaktadır. Üstelik klasik yöntemlerle finanse edilen krizler küresel borç yükünü daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla salgının sebep olduğu krizin geleneksel finansman yöntemleriyle finanse edilmesi yeterli olamayacak yalnızca hane halkı işletme ve devletler için yeni borç yükü anlamına gelmektedir. Üstelik salgının yarattığı kriz sebebiyle reel sektörü hareketlendirebilecek bir finansman modeline ihtiyaç vardır. Salgın sürecinde sosyal fonksiyonu olan bir finansman modelinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak salgının ekonomik etkileriyle mücadelede temel hedefi kâr maksimizasyonu olan ve toplumsal faydaya gereken önemin verilmediği geleneksel finansman yöntemleri yerine alternatif bir finansman modelinin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca salgın sürecinde gelir kaybına uğrayan kişiler için mikrofinans faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önemlidir.

Bu çalışmada salgının ekonomik etkileriyle mücadelede İslami finansmanın rolü ele alınmıştır. İslami finansman modeli kaynağını İslam dininin ilkelerinden almaktadır. Faiz unsurunun yer almadığı İslami finansman modeli, klasik borç- alacak ilişkisini reddetmekte ve faiz unsuru yerine kâr zarar ortaklığı sürecini uygulamaktadır. Bu özelliğiyle borç yükü kontrol edilerek kriz finanse edilebilir ve reel sektör daha etkin bir şekilde desteklenebilir. İslami finansman modelinin, finansman sürecinde toplumsal refah, sosyal ve çevresel unsurlar ile ekonomik dengenin gözetilmesi ilkesi salgın sürecinin sosyal finansmanı açısından önem taşımaktadır. İslami finansman modeli sayesinde kamusal faydası olan projeler finanse edilebilir. Ayrıca salgın sürecinde gelir kaybı yaşayarak ihtiyaç sahibi olan kişilerin eğitim, sağlık gibi harcamaları İslami mikrofinans hizmetleri ile karşılanırken bu kişilerin geçimlerini sağlamalarına yardımcı olunabilir. İslami finansman modeli, yeni dönemin fintek uygulamalarını İslami ilkelerle uyumlaştırarak İslami fintek adı altında yatırımcılara sunabilir. İslami fintek uygulamaları yüksek potansiyelli ve gelecekte piyasada daha önemli roller üstlenecek bir platformdur. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise İslami finansman modelinin, alternatifi olarak ortaya çıktığı geleneksel finansman modelinden farkını İslami fintek uygulamaları ile ortaya koyabilmesidir. İslami finansman modeli, inovatif yönü ile salgın sonrası süreçteki dijital ekonomide önemli bir rol üstlenecektir.

İslami finansman modelinin önemli bir unsuru olan zekât ile muhtaç durumdaki kişiler ile toplum açısından fayda yaratacak projeler finanse edilebilecektir. Mudarebe ve müşareke uygulamaları reel sektörün desteklenebilmesi için kullanılacak İslami finansman araçlarıdır. Devlet ve finansman kuruluşları, salgın sürecinden etkilenen sektörlerle mudarebe

ve müşareke aracılığıyla ortak olabilir. Tekafül sigortacılığı sayesinde eğitim ve sağlık hizmetlerine tüm kesimler dâhil edilebilecektir. Sukuk ile büyük çaplı projelerin finansmanı sağlanırken, işletmelerin sukuk ihracı sonucunda bu işletmelerin finansmanı gerçekleşmiş olacaktır. Ayrıca sukuk ve zekât ile toplumsal konularda gerekli farkındalık yaratılarak finansman süreci toplumsal dayanışma niteliği kazanabilir.

İslami finansman modelinin kullanımı COVID 19'un ekonomik etkileriyle mücadelenin ötesinde ekonomilerin işleyişinde etkinlik ve güvenin sağlanması açısından da önemlidir. Salgın süreci finansmanın sosyal boyutunun ve mikrofinansın önemini ortaya koymuştur. Ayrıca salgının yarattığı kriz ve gelecekteki muhtemel krizlerle mücadelede klasik borç alacak ilişkisi yerine finans piyasaları ve reel sektöre güven verecek bir finansman modeline ihtiyaç vardır. İslami finansman modelinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için finansman araçlarının çeşitlendirilmesine ve organize piyasaların kurulması önem taşımaktadır. Sahip olduğu teorik altyapı ve felsefi itibarıyla İslami finansman modelinin bankacılık mantığıyla kurulacak bir finans piyasasında etkin bir şekilde kullanılması mümkün değildir. Bu sebeple İslami finansman modelinin farklı kurum ve mevzuat ile sunulması önem taşımaktadır. Mudarebe ve müşareke reel sektöre güven verecek, istihdama ve istikrarlı bir ekonomik büyümeye katkı sağlayacak türde finansman araçlarıdır. Salgın süreci, yaşanacak krizlerden etkilenen sektörlerin nakit akışlarının sağlanabilmesi açısından yeni finansman araçlarına olan ihtiyacı ortaya koymuştur. Kamu tarafında ya da özel sektörde kurulacak olan büyük çaplı mudarebe ve müşareke fonları ile ortaklıklar kurulabilir. Bu fonlar girişimcileri cesaretlendirirken kriz döneminde kurulacak süreli ortaklıklar ile zor dönemlerde ekonomik güven yeniden sağlanabilir. Kamu tarafında kurulacak olan mudarebe ve müşareke fonları, bu fonları kullanacak kişi ve kurumlara koyduğu bazı şartlar sayesinde (eğitim, kurumsal yönetim, sosyal sorumluluk vb.) ekonomiyi şekillendirebilir. Tekafül, kişi ve kurumları risklerden korurken toplumdaki birlik duygusunu da güçlendirebilir. Etkin bir tekafül süreci için geniş katımlı ve daha düşük katılım paylarının olduğu tekafül havuzları kurulmalıdır. Bu tekafül havuzları benzer ekonomik faaliyetleri kapsayabileceği gibi (esnaf tekafül havuzu, tarım tekafül havuzu, vb.) kişi ve kurumların kazançları göz önüne alınarak da oluşturulabilir. Oluşturulacak zekât fonları toplumsal yardımlaşma ve kamusal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Zekât fonlarının etkinliği bu fonlarda biriken paranın İslami finansman modeli içinde doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve doğru bir iletişime bağlıdır. Zekât fonlarının nasıl

değerlendirildiği ile fonların etkinlikleri konusunda dini ve finansal denetim gerçekleştirilmelidir. Özellikle kamu tarafında kurulacak bir zekât fonu ile eğitim, sağlık, altyapı gibi konularda yatırımlar gerçekleştirilebilir. İslami finansman modelinin en çok kullanılan araçlarından biri olan sukuka ilişkin organize bir piyasa kurulmalıdır. Bu piyasada amaçları ve türlerine göre sukuklar sınıflandırılabilir. Ayrıca ihraç süreçlerine sukuk sahiplerini, sukuka konu olan varlık ve projelerin risklerinden koruyacak olan tekafül uygulamalarının adapte edilmesi önemlidir. İslami fintek uygulamalarında ortak bir platform ve markalaşma sürecinin, İslami finteke özel yasal düzenlemelerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

İslami finansman modeli finansman uygulamalarının ötesinde ekonomide zihinsel bir dönüşüm yaşatacak niteliğe sahiptir. Yeni finansman araçları, uygun kurum ve yasal düzenlemelerle birlikte İslami finansman modeli geleneksel finansmanın tamamlayıcısı olarak finans piyasalarındaki potansiyeline ulaşmalıdır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2015). Faizsiz Finans Standartları. https://www.izu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/faizsiz-finans-standartlari.pdf?sfvrsn=968bc0e9_0
- ABDUL-RAHMAN, A., & GHOLAMI, R. (2020). Islamic Finance and COVID-19 Recovery: The Role of Profit-Loss Sharing Contract. *Jurnal Pengurusan (UKM Journal of Management)*, 59(2020), 1- 5. <https://doi.org/10.17576/pengurusan-2020-59-02>.
- AFSHAR, T. A. (2013). Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds, are They Compatible? *Journal of Global Business Management*, 9(1), 44 - 52.
- AHMED, A. (2010). Global Financial Crisis: an Islamic Finance Perspective. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 3(4), 306 - 320.
- ASLAN, H. (2015). Türkiye’de Tekafül (İslami Sigorta) Uygulamaları: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 93-117.
- ASUTAY, M. (2012). Conceptualising and Locating the Social Failure Of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs. the Realities of Islamic Finance. *Asian and African area studies*, 11(2), 93-113.

- ASUTAY, M., AYSAN, A. F., & KARAHAN, C. C. (2013). Reflecting on the Trajectory of Islamic Finance: From MIT Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance. *Afro Eurasian Studies*, 2(1-2), 5-14.
- BACHA, O. (1995). Conventional vs. Mudharabah Financing: an Agency Cost Perspective. *Journal of Islamic Economics*, 4(1-2), 33- 50.
- BAKER, S. R., FARROKHANIA, R. A., MEYER, S., PAGEL, M., & YANNELIS, C. (2020). How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 Covid-19 Pandemic. NBER Working Paper No. 26949 https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26949/w26949.pdf.
- Bank of England. (2017). Quarterly Bulletin Q3. <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2017/islamic-banks-and-central-banking.pdf?la=en&hash=15D94BD65C2EFA6962989D10E21543B7B7013C1C>
- Bank of England. (2020). Why Islamic Finance Has an Important Role to Play in Supporting the Recovery from Covid – and How the Bank of England’s New Alternative Liquidity Facility Can Help. <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/speech/2020/why-islamic-finance-has-an-important-role-to-play-in-supporting-the-recovery-from-covid.pdf?la=en&hash=58B28008CE026D33B0590F7DB5CDA84DAE723CAD>
- BARTIK, A. W., BERTRAND, M., CULLEN, Z. B., GLAESER, E. L., LUCA, M., & STANTON, C. T. (2020). How are Small Businesses Adjusting to Covid-19? Early Evidence From a Survey. NBER Working Paper No. 26989 <http://tjyute.com/papers/w26989.pdf>
- BDDK. (2020). *Resmi Gazete’de Yayınlanan Kurul Kararları*. <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Resmi-Gazetede-Yayinlanan-Kurul-Kararlari/8>
- BELL, D. N., & BLANCHFLOWER, D. G. (2020). US and UK Labour Markets Before and During the Covid-19 Crash. *National Institute Economic Review*, 252, 52-69. <https://doi.org/10.1017/nie.2020.14>.
- BİLEN, M. & GÜNEY, T. (2019). Türkiye’de Yoksulluk Sorunu İle Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü Ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2), 133-

167.

- Bureau of Economic Analysis China. (2020). Çin 2020 Yılı GSYH Verileri. http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202010/t20201021_1795384.html
- Bureau of Economic Analysis USA. (2020). ABD 2020 Yılı GSYH Verileri. <https://www.bea.gov/news/2020/gross-domestic-product-third-quarter-2020-advance-estimate>
- BÜYÜKAKIN, F. & BİLAL, E. (2016). Finansal Krizlere Karşı Sukukun Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 33-55.
- CATTELAN, V. (2009). From the Concept of Haqq to the Prohibitions of Riba, Gharar and Maysir in Islamic Finance. *International Journal of Monetary Economics and Finance*, 2(3-4), 384-397.
- ÇAKAR, R. (2018). Dünyadaki İslami Bankacılığın Gelişimi ile İslam İşbirliği Teşkilatına Üye Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri; Granger Nedensellik Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 13(15), 81 - 99. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13512> .
- ÇAKAR, R., GÜNGÖR, S., & KARAKAŞ, G. (2018). Türkiye’de Geleneksel ve Katılım Bankalarının Toplam Kredi Hacimleriyle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkisi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 4(1), 69- 95.
- DEMIRDÖĞEN, Y. (2020). İslami Fintek Ekosistemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-99.
- DING, W., LEVINE, R., LIN, C., & XIE, W. (2020). Corporate Immunity to the COVID-19 Pandemic. NBER Working Paper No. 27055 <https://retirementincomejournal.com/wp-content/uploads/2020/04/NBER-stock-sensitivity-to-C19-4-20.pdf>
- DONG, E., DU, H, GARDNER L.(2020). An interactive web-based dashboard to track COVID-19 in real time. *Lancet Infectious Diseases*. 20(5), 533-534. 10.1016/S1473-3099(20)30120-1
- EĞRİ, T. & SAĞLAM, M. S. (2020) Mudarebe Finansmanının Katılım Bankalarında Uygulanmasının Ahlaki Risk Yönünden Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2020/2, 197-226.
- ELLEBY, C., DOMÍNGUEZ, I. P., ADENAUER, M., & GENOVESE, G. (2020). Impacts of the COVID-19 Pandemic on the Global Agricultural Markets. *Environmental and Resource Economics*, 76(4), 1067-1079.
-

<https://doi.org/10.1007/s10640-020-00473-6>.

- EMİNE, Ö., PINAR, O., GÖKTEN, S., & AYPEK, N. (2008). Mikrofinans Sistemi ve Ticari Bankaların Mikrofinans Sistemindeki Yeri. *Sosyoekonomi*, 8(8), 55 - 74.
- EROKHIN, V., & GAO, T. (2020). Impacts Of COVID-19 on Trade and Economic Aspects of Food Security: Evidence From 45 Developing Countries. *International journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 1- 28. 10.3390/ijerph17165775.
- EROL, S. İ. (2012). İktisadi Kalkınmada Değerlerin Rolü (İbn Haldun'un Perspektifinden). *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 49-65.
- Eurostat. (2020). AB 2020 Yılı GSYH Verileri. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662173/2-13112020-AP-EN.pdf/0ac3f053-f601-091d-ea21-db1ecaca7e8c>
- EVDS. (2020). İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı. <https://evds2.tcmb.gov.tr/>
- FATUROHMAN, T., RASYID, M. F. A., RAHADI, R. A., DARMANSYAH, A., & AFGANI, K. F. (2020). The Potential Role of Islamic Social Finance in the Time of COVID-19 Pandemic. *Review of Integrative Business and Economics Research*, 10, 95 - 105.
- FRANZONI, S., & AIT ALLALI, A. (2018). Principles of Islamic Finance and Principles of Corporate Social Responsibility: What Convergence? *Sustainability*, 10(3), 1- 11. 10.3390/su10030637.
- HAMMAD, N. (1996). *İktisâdî Fıkıh Terimleri Sözlüğü*. R. Ulusoy, (Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- HMB. (2020). *Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri*. <https://muhasabat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>
- HERS, A. F., SAMAR, M. & YILMAZ, M. (2020). İslam İktisadında Bölüşüm Sisteminin Bir Aracı Olarak Zekâtın Rolü. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 35, 273-304.
- HUO, X., & QIU, Z. (2020). How Does China's Stock Market React to the Announcement of the COVID-19 Pandemic Lockdown? *Economic and Political Studies*, 8(4), 436-461. 10.1080/20954816.2020.1780695 .
- IMF. (2009). World Economic Outlook <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/pdf/text.pdf>
- IMF. (2020a). World Economic Outlook. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/W>

- EOUpdateJune2020
- IMF. (2020b). World Economic Outlook. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- Institute of International Finance. (2020). Global Debt Monitor. <https://www.iif.com/Research/Capital-Flows-and-Debt/Global-Debt-Monitor>
- İslam Ansiklopedisi. (2013). *Zekat*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#1>
- Islamic Development Bank. (2020). The COVID-19 Crisis And Islamic Finance, https://www.isdb.org/sites/default/files/media/documents/202010/1.%20IsDB%20Group%20Report%20on%20Covid-19%20and%20Islamic%20Finance_FINAL.pdf
- JAMARUDDIN, W. N., & MARKOM, R. (2020). The Application of Fintech in the Operation of Islamic Banking Focussing on Islamic Documentation: Post-COVID-19. *INSLA E-Proceedings*, 3(1), 31-43.
- John Hopkins University. (2020). *Coronavirus COVID-19 Global Cases*. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- KALIM, R., MUSHTAQ, A., & ARSHED, N. (2016). Islamic Banking and Economic Growth: Case of Pakistan. *Islamic Banking and Finance Review*, 3(1), 14-28.
- KUTVAL, Y. (2017). İslam İktisadi Düşünce, Ticaret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1(2), 149-162.
- LEE, D. K. C., & TEO, G. S. Z. J. (2015). Emergence of FinTech and the LASIC Principles. *Journal of Financial Perspectives*.3(3), 1- 26.
- LIU, H., MANZOOR, A., WANG, C., ZHANG, L., & MANZOOR, Z. (2020). The COVID-19 Outbreak and Affected Countries Stock Markets Response. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), 1 - 19. 10.3390/ijerph17082800 .
- MB. (2020). *Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler* <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus>
- MCKIBBIN, W. J., & FERNANDO, R. (2020). The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios. CAMA Working Paper 19/2020. http://www.sensiblepolicy.com/download/2020/2020WorkingPapers/2020_19_CAMA_COVID19_mckibbin_fernando_0.pdf
-

- MEAGHER, P. (2020). Microfinance in the COVID-19 Crisis: A Framework for Regulatory Responses. https://www.cgap.org/sites/default/files/publications/2020_06_COVID_Briefing_Framework_Regulatory_Response_4.pdf
- MIAN, A. R., STRAUB, L., & SUFI, A. (2020). Indebted Demand. NBER Working Paper No. 26940. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/216606/1/cesifo1_wp8210.pdf
- OECD. (2020a). OECD Unemployment Rates News Release: April 2020. <http://www.oecd.org/sdd/labour-stats/unemployment-rates-oecd-06-2020.pdf>
- OECD. (2020b). G20 GDP Growth - Third Quarter of 2020. <https://www.oecd.org/newsroom/g20-gdp-growth-third-quarter-2019-oecd.htm>
- OECD. (2020c). Unemployment Rate Data <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>
- Oxford Business Group. (2020). *After Covid-19, What is Next for Islamic Banking?* <https://oxfordbusinessgroup.com/news/after-covid-19-what-next-islamic-banking>
- ÖZDEMİR, M. (2019). Katılım Bankaları ve İslami Mikrofinans: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Öneriler. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 13(2), 120- 160.
- PARLAKKAYA, R., & ÇÜRÜK, S. A. (2016). Bir Yoksullukla Mücadele Aracı Olarak İslami Mikrofinans ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 81 - 86.
- PEHLİVAN, P. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 296-324.
- PIÇAK, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61-92.
- S&P. (2020). *Islamic Finance 2020-2021: COVID-19 Offers an Opportunity for Transformative Developments.* <https://www.spglobal.com/ratings/en/research/articles/200615-islamic-finance-2020-2021-covid-19-offers-an-opportunity-for-transformative-developments-11533355>
- SHAFIAI, M. H. M., & MOI, M. R. (2015). Fitting Islamic Financial Contracts in

- Developing Agricultural Land. *Global Journal Al-Thaqafah*, 5(1), 43-49.
- SOELEMEN, S., & LESTARI, S. D. (2014). The Role of Sukuk Financing for Sustainable Development of Smallholder Farmers. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 8(5), 79-92. 10.14453/aabfj.v8i5.5.
- SRC. (2013). Endogenous Risk. www.systemicrisk.ac.uk/endogenous-risk
- SUGÖZÜ, İ. H., ERDOĞAN, S., & ULAŞAN, E. (2017). The Impacts of Interest Expenditure on Income Distribution and an Application on the Factors Distorting Income Distribution: an Empirical Analysis for Turkey. *Electronic Turkish Studies*, 12(12), 231- 250.
- SWARTZ, N. P., & COETZER, P. (2010). Takaful: an Islamic Insurance Instrument. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 2(10), 333-339.
- TAJGARDOON, G., NOORMOHAMADI, K., & BEHNAME, M. (2012). Foreign Direct Investment and Islamic Banking: A Granger Causality Test. *Economics and Finance Review*, 2(5), 8-13.
- TCCB. (2020). *Koronavirüsle Mücadele Eşgüdüm Toplantısı Sonrası Yaptıkları Konuşma*.
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/118038/koronavirusle-mucadele-esgudum-toplantisi-sonrasi-yaptiklari-konusma>
- TÜİK. (2020). *İstatistikler*. <https://www.tuik.gov.tr/>
- WHO. (2019). *Coronavirus Disease*.
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>
- WIDIARTO, I., & EMROUZNEJAD, A. (2015). Social and Financial Efficiency of Islamic Microfinance Institutions: a Data Envelopment Analysis Application. *Socio-Economic Planning Sciences*, 50, 1-17. 10.1016/j.seps.2014.12.001.
- WTO. (2020a). *Uluslararası Dış Ticaret Verileri*.
https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm
- WTO. (2020b). Trade Shows Signs Of Rebound From COVID-19, Recovery Still Uncertain. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr862_e.htm
- YAZICI, M. (1995). *Tek Vergi Düzeni Artık Varlık Vergisi*. İstanbul: Yaylım Matbaası.
- YUSOFF, M. B. (2011). Zakat Expenditure, School Enrollment, and Economic
-

Growth in Malaysia. *International Journal of Business and Social Science*, 2(6), 175-181.

YÜCEL, A. G., & KÖSEOĞLU, A. (2020). Do Participation Banks Contribute to Economic Growth? Time-Series Evidence from Turkey. *Bilimname*, 2020(42), 155-180. <https://doi.org/10.28949/bilimname.811760> ..

THE ROLE OF THE ISLAMIC FINANCE MODEL WITH ITS PHILOSOPHY, INSTRUMENTS AND CHARACTERISTIC FEATURES IN MITIGATING THE ECONOMIC IMPACTS OF THE COVID 19

 Sabri Burak ARZOVA^a

 Bertaç Şakir ŞAHİN^b

Extended Abstract

The world has been exposed to the effects of the COVID 19 pandemic since December 2019. More than 2 million died and more than 100 million were infected due to COVID 19 (John Hopkins University, 2020; WHO, 2019; Dong et al., 2020). Partial or full quarantine practices have been implemented to protect health systems against the high level of infectiousness of the virus. Quarantine measures decreased consumer and investor confidence, and the loss of workforce caused by the disease affected the world economy negatively. There was a sharp decline in the world stock markets, the supply chain was disrupted, and businesses were negatively affected by pandemic and quarantine measures. The problems experienced by the business were reflected in the households and unemployment increased (Ding et al., 2020: 1; McKibbin & Fernando, 2020: 2). According to IMF, the economic impact of the COVID 19 will be beyond the 2008 crisis (IMF, 2020a).

COVID 19 causes problems beyond public health problems for the world. The shock effect of the pandemic, uncertainty, and the measures caused great destruction in the economies. The closure of workplaces and the increase in the unemployment rate caused the global economic crisis to deepen and social problems to emerge (IMF, 2020b). During the pandemic process, the effectiveness of traditional financing instruments was discussed. The world has been facing one of the largest economic crises since the 2008 financial crisis. While the 2008 financial crisis and COVID 19 have similar effects on

---

^a Prof., Marmara University, burakarzova@marmara.edu.tr

^b Res. Asst., Yıldız Teknik University, bertacs@yildiz.edu.tr

economies, the sources of the two crises are different. Economic risks arise from internal and external causes. Internal risks consist of risks, which arise from the economic system. Exogenous risks are the risks created by non-economic factors (Wars, pandemics, political crises, etc.) (SRC, 2013). The 2008 crisis occurred due to the internal causes of the system and affected the entire economy by starting with the financial sector. The crisis, which is caused by COVID 19, is mostly affecting the real sector and this crisis is caused by external risk factors. IMF compared the crisis, which is caused by internal and external risk factors. Although crises created by external factors have more devastating effects in the short term, recovery in these crises is quicker. Recovery is more difficult in crises that are caused by internal factors (IMF, 2009). When the impact of the pandemic disappears, economic recovery will be rapid. However, the important issue regarding the pandemic is how financing the pandemic process and economic recovery after the pandemic.

Risks on the economy increase with the classical interest debt-receivable relationship. The increase in the debt burden on the households, businesses, and governments causes the economic crises to deepen. Besides, the classical debt-receivable relationship causes stagnation in the real sector and unfairness in income distribution (Islamic Development Bank, 2020: 15 - 16). Some people have lost their jobs or part of their income due to the COVID 19 pandemic and businesses have stopped their activities. If these individuals and businesses are supported by traditional financing instruments, their existing debt burden will increase and the crisis will only be delayed. Microfinance became one of the important concepts after the pandemic. The pandemic process and the period after the pandemic one of the important concepts is microfinance. Microfinance is the provision of financing to low-income people (Emine et al., 2008: 57). During the pandemic, people who lose part or all of their income need financing. With the inability of these people to access current financing methods the microfinance mechanism should be implemented (Meagher, 2020: 1). With the pandemic process, digitalization has gained importance. Activities in education, the business world, arts, and many other fields are have been carried out on digital platforms. Therefore, there is a need for a new financing model, which digitalization is at the forefront, for in the post-pandemic economic order (Bank of England, 2020: 6).

Thanks to COVID 19, the importance of social, environmental, and social balance in economy and financing activities has been understood. Islamic financing model is suitable for the effects of the pandemic. The principles of

Islamic moral economics, which form the theoretical basis of the Islamic finance model, support this situation (Asutay, 2012: 95):

- As a reflection of the equality of all humanity against God, all people have equal economic opportunity.
- Social justice is a result of equality between people.
- Islamic moral economy cares about growth and development. However, this growth and development must be carried out by considering social, environmental, and social balance.
- Islamic moral economy considers social goals in its activities.
- Islamic moral economics expects individuals to take into account the principles and ethics of the Islamic religion in their economic activities.

The Islamic financing model is based on profit-loss sharing instead of an interest factor. So the Islamic financing model shares risks with persons and businesses. Thanks to risk sharing and partnership relationship, the reeling sector can be supported and excessive debt burden can be prevented During the COVID 19 and after the pandemic (Bank of England, 2020: 6; Islamic Development Bank, 2020: 17). The Islamic financing model has a social aspect and aims the social welfare. Therefore, the Islamic finance model has instruments that suitable for microfinance (zakat, takaful, mudarabah. Islamic finance is suitable for providing livelihoods and public services for people who have lost income during the pandemic period (Meagher, 2020; Oxford Business Group, 2020: 123; S&P, 2020). The Islamic finance model has a different structure from traditional finance in principle. This difference may not be demonstrated due to errors in implementation and the market's lack of readiness. For this reason, Islamic finance should have differentiation and innovative perspective (Demirdöğen, 2020: 65). Although not yet reaching their potential, Islamic fintech applications have opportunities for the digital economy from the consequences of the pandemic (Oxford Business Group, 2020). People in need due to the pandemic and projects of public benefit can be financed with zakat. Mudarabah and musharakah are suitable to support the real sector. Thanks to mudarabah and musharakah, governments and financial institutions can get into a partnership with some businesses, which affect from pandemic negatively. Thanks to Takaful insurance, all segments of society can be included in education and health services. Large-scale projects (health, education, vaccine projects, vaccine logistics, online education processes, etc.) can be financed by Sukuk issues. Besides, businesses can provide funds by issuing Sukuk.

Keywords: Islamic Economy, Islamic Finance, COVID 19.

